

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.55

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.1.6>

ЄРМАК В.В.

ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті з'ясовано зміст поняття «принципи діяльності органів місцевого самоврядування щодо реалізації державної політики у сфері житлово-комунальних послуг». Запропоновано здійснити класифікацію принципів реалізації державної політики у сфері житлово-комунальних послуг та здійснено їх поділ на відповідні групи, а саме: загальні та спеціальні принципи; принципи, які забезпечують діяльність та захист прав споживачів житлово-комунальних послуг; принципи органів місцевого самоврядування, які визначають засади участі у діяльності та захисті суб'єктів, які надають житлово-комунальні послуги; принципи місцевого самоврядування щодо формування тарифів на житлово-комунальні послуги; принципи, які визначають аспекти відповідальності органів місцевого самоврядування у сфері житлово-комунальних послуг як перед споживачами, так і перед постачальниками послуг. У межах кожної групи виділено та охарактеризовано окремі принципи. Наголошено, що важливою групою принципів є принципи, які визначають аспекти відповідальності органів місцевого самоврядування у сфері житлово-комунальних послуг як перед споживачами, так і перед постачальниками послуг. До таких принципів ми пропонуємо віднести принцип юридичної відповідальності органів місцевого самоврядування за якісне забезпечення населенням житлово-комунальних послуг на відповідній адміністративно-територіальній одиниці та принцип співпраці та співвідповідальності учасників відносин житлової сфери щодо реалізації політики у сфері житлово-комунальних послуг. Зроблено висновок, що принципи діяльності органів місцевого самоврядування щодо реалізації державної політики у сфері житлово-комунальних послуг є досить різноманітними та стосуються основ здійснення державної політики у вказаній сфері, захисту прав та законних інтересів споживачів житлово-комунальних послуг, участі органів місцевого самоврядування у діяльності та захисті суб'єктів, які надають житлово-комунальні послуги, закріплюють основи відповідальності органів місцевого самоврядування у вказаній сфері тощо. Реальне дотримання досліджених принципів є необхідним для забезпечення нормальної та ефективної взаємодії органів місцевого самоврядування із постачальниками та споживачами комунальних послуг, досягнення балансу у їх взаємовідносинах та як наслідок – нормального функціонування сфери житлово-комунальних послуг на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Ключові слова: *принципи, органи місцевого самоврядування, житлово-комунальне господарство, послуги.*

The article clarifies the concept of the “principles of activity of local self-government bodies in the implementation of state policy in the field of housing and communal services”. It is proposed to classify the principles of implementation of state policy in the field of housing and communal services and to divide them into appropriate groups,

namely: general and special principles; principles that ensure the activity and protection of the rights of consumers of housing and communal services; principles of local self-government bodies that determine the principles of participation in the activities and protection of entities providing housing and communal services; principles of local self-government in setting tariffs for housing and communal services; principles that define the responsibilities of local governments in housing and communal services, both to consumers and to service providers. Within each group, specific principles are highlighted and discussed. It is emphasized that an important group of principles is the principles that determine the aspects of responsibility of local governments in the field of housing and communal services both to consumers and to service providers. To these principles we propose to include the principle of legal responsibility of local self-government bodies for the quality provision of housing and communal services to the population in the respective administrative-territorial unit and the principle of cooperation and responsibility of the participants of the housing sphere relations in the implementation of the policy in the sphere of housing and communal services. It is concluded that the principles of activity of local self-government bodies in the implementation of state policy in the field of housing and communal services are quite diverse and relate to the basics of implementation of state policy in the said field, protection of rights and legitimate interests of consumers of housing and communal services, participation of local self-government bodies and activities protection of the entities providing housing and communal services, enshrines the basis of responsibility of local self-government bodies in the specified field, etc. Actual adherence to the principles studied is necessary to ensure the normal and effective interaction of local self-government bodies with utility providers and consumers, to achieve a balance in their relations and as a result of the normal functioning of the housing and utilities sector in the territory of the respective administrative and territorial unit.

Key words: *principles, local self-government bodies, housing and communal services, services.*

Вступ. Сфера житлово-комунальних послуг є досить широкою з погляду її розгляду як об'єкту управління, а тому використання органами місцевого самоврядування єдиних принципів реалізації державної політики у сфері житлово-комунальних послуг надасть змогу значно підвищити рівень ефективності управління у вказаній сфері, забезпечити застосування єдиних підходів до розвитку житлово-комунального господарства на рівні регіону. Враховуючи посилення державного та суспільного інтересу до процесу децентралізації та забезпечення функціонування сфери житлово-комунальних послуг на відповідній адміністративно-територіальній одиниці необхідним є дослідження та аналіз основних принципів та засад, на яких базується діяльність органів місцевого самоврядування під час реалізації державної політики у сфері житлово-комунальних послуг.

Загалом принципи діяльності органів місцевого самоврядування були предметом наукових досліджень таких вчених, як І. В. Видрин, М.В. Гришук, А.Н. Кокотов, Е.Г. Ліпатов, О.І. Попадюк, І.П. Сторожук, В.М. Філатов тощо. Проте сьогодні актуальним є здійснення подальших наукових пошуків щодо визначення принципів діяльності органів місцевого самоврядування у сфері житлово-комунального господарства. Метою статті є дослідження та аналіз основних принципів діяльності органів місцевого самоврядування щодо реалізації державної політики у сфері житлово-комунальних послуг та здійснення їх розподілу на відповідні види. Для досягнення поставленої мети у статті вирішуються такі завдання: здійснюється узагальнення та розгляд основних принципів місцевого самоврядування у сфері ЖКГ та проводиться їх розгляд у співвідношенні із Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Постановка завдання. Метою статті є дослідження класифікації принципів діяльності органів місцевого самоврядування у сфері житлово-комунального господарства.

Результати дослідження. Загалом під принципами діяльності органів місцевого самоврядування щодо реалізації державної політики у сфері житлово-комунальних послуг ми пропонуємо розуміти основні, керівні засади, які покладені в основу діяльності органів місцевого самоврядування щодо визначення напрямів реалізації державної політики у сфері житлово-комунальних послуг, забезпечення прав, свобод та законних інтересів споживачів житлово-комунальних послуг та підприємств, які надають житлово-комунальні послуги.

Відзначимо, що загалом під час здійснення розгляду та аналізу основних принципів реалізації державної політики у сфері житлово-комунальних послуг пропонуємо здійснити їх поділ на відповідні групи. Як ми вже зазначали вище, суспільні відносини у сфері житлово-комунального господарства характеризуються своєю багатоманітністю та необхідністю здійснення адміністративно-правового регулювання відносин між підприємствами, які надають житлово-комунальні послуги, і владою, населенням, державою загалом тощо. Враховуючи вищевикладене, пропонуємо принципи діяльності органів місцевого самоврядування щодо реалізації державної політики у сфері житлово-комунальних послуг поділити на групи.

До першої групи пропонуємо віднести загальні та спеціальні принципи діяльності органів місцевого самоврядування, тобто ті, які притаманні органам місцевого самоврядування у будь-якій галузі суспільного та державного життя. До найбільш важливих загальних принципів варто віднести такі: 1) принцип верховенства права; 2) принцип законності; 3) принцип захисту прав, свобод і законних інтересів людини; 4) принцип субсидіарності; 5) принцип соціальної спрямованості; 6) принцип гласності на відкритості діяльності органів місцевого самоврядування тощо.

До спеціальних принципів місцевого самоврядування щодо реалізації державної політики у сфері житлово-комунальних послуг належать такі:

1) принцип правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності. На матеріально-фінансовій самостійності місцевого самоврядування наголошує ч. 1 ст. 9 Європейської хартії про місцеве самоврядування, де, зокрема, говориться, що органи місцевого самоврядування мають право в межах національної економічної політики на володіння достатніми власними коштами. Враховуючи це, в частині 1 статті 142 Конституції України встановлено, що матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме та нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів [1, с. 134]. Вказаний принцип є досить важливим, оскільки загалом відповідає принципу децентралізації влади в Україні. Сьогодні законодавством на органи місцевого самоврядування покладено ряд важливих повноважень у сфері житлово-комунального господарства, а саме щодо здійснення політики у цій сфері, визначення напрямів реформування житлово-комунального господарства на відповідній адміністративно-територіальній одиниці, встановлення тарифів та цін на комунальні послуги відповідно до закону, затвердження норм споживання комунальних послуг тощо. З метою виконання вказаних повноважень органи місцевого самоврядування наділені правом приймати відповідні управлінські рішення у питаннях житлово-комунального господарства, оформлювати їх у відповідні акти управління. Питання щодо організації виконання прийнятих актів, доведення їх змісту до суб'єктів житлово-комунальних послуг, вибір форм та методів виконання поставлених цілей покладається загалом на органи місцевого самоврядування.

2) принцип диверсифікованості інструментарію. Цей принцип не є дуже популярним у системі адміністративного права, проте під час здійснення державного регулювання сфери житлово-комунальних послуг, на нашу думку, цей принцип є досить актуальним. Досліджуючи вказаний принцип під час формування державної політики у сфері благоустрою населених пунктів, О.П. Ігнатенко розглядає його як необхідність застосування різноманітних інструментів для вирішення проблем у цій сфері та досягнення відповідних цілей. Оскільки окремі інструменти приводять до неоднакових наслідків, доцільно урізноманітнювати їх набір, що дає змогу збалансовувати позитивні та негативні ефекти, переваги й недоліки і досягати бажаного результату [2, с. 91]. Це ж стосується і сфери житлово-комунальних послуг, яка охоплює значну кількість суспільних відносин. З огляду на особливості вказаної сфери може виникати ряд важливих та різноманітних за змістом питань та проблем, які мають бути вирішені органами місцевого самоврядування. Відзначимо, що сьогодні створити єдиний механізм вирішення проблем у сфері ЖКГ є неможливим, враховуючи специфіку вказаної галузі, тому й виникає питання щодо застосування різноманітних методів та застосування різноманітних механізмів для досягнення оптимального результату досягнення відповідних цілей, вироблення конструктивного підходу до вирішення окремої, чітко визначеної проблеми, що загалом і відповідає принципу диверсифікованості інструментарію.

3) принцип дотримання та реалізації місцевих програм розвитку житлово-комунального господарства. Відповідно до ч. 3 статті 4 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» до повноважень органів місцевого самоврядування належать затвердження та виконання місцевих програм у сфері житлово-комунального господарства, участь у розробленні та виконанні відповідних державних і регіональних програм [3]. Таким чином, державна політика органів місцевого самоврядування у будь-якій сфері діяльності здійснюється, відповідно, на виконання окремих

програм місцевого розвитку, які приймаються та реалізуються уповноваженими місцевими органами державної влади. Цей принцип означає щорічне чи довгострокове планування діяльності у сфері житлово-комунальних послуг, планування використання на це відповідних ресурсів, грошових коштів тощо.

4) розмежування відповідальності інститутів державної влади і влади місцевого самоврядування, їх повноважень. Цей принцип чітко прописаний у Законах України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4] та «Про житлово-комунальні послуги» [3]. Зокрема, у Законі України «Про житлово-комунальні послуги» чітко визначено перелік повноважень Кабінету Міністрів України у сфері ЖКГ, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері житлово-комунального господарства, повноважень органів місцевого самоврядування. Водночас Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» дещо деталізує повноваження органів місцевого самоврядування у сфері ЖКГ, закріплюючи їх власні та делеговані повноваження.

Аналізуючи принципи місцевого самоврядування у сфері житлово-комунального господарства, не можна оминати й ті принципи, які забезпечують діяльність та захист прав споживачів житлово-комунальних послуг. Загалом, як наголошують Т.В. Момот та А.І. Чудопал, взаємовідносини між споживачами житлово-комунальних послуг, органами державної влади та органами місцевого самоврядування – це відносини щодо встановлення порядку надання пільг та житлових субсидій населенню в частині забезпечення надання житлових субсидій як частки вартості житлово-комунальних послуг, у тому числі їх виплати у грошовій формі; моніторингу стану розрахунків за житлово-комунальні послуги [5, с. 98]. В основу вказаних правовідносин, на нашу думку, покладено такі принципи:

1) принцип забезпечення доступності житлово-комунальних послуг до кожної особи, кожної сім'ї. Цей принцип означає, що всі житлово-комунальні послуги, які існують в межах адміністративно-територіальної одиниці, мають бути доступними для кожної людини без винятку. Особливого значення вказаний принцип набуває для такої категорії людей, як малозабезпечені особи чи їх сім'ї. Так, наприклад, на виконання вказаного принципу можна охарактеризувати окремі повноваження, які закріплені у Законі України «Про місцеве самоврядування», серед яких варто звернути увагу на те, що органи місцевого самоврядування мають забезпечити встановлення зручного для населення режиму роботи підприємств комунального господарства, торгівлі та громадського харчування, побутового обслуговування, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад. О.Ю. Корчміт на основі аналізу практики провідних країн Європейського Союзу розглядає 5 видів доступності у сфері комунальних послуг: фізичну, економічну, інформаційну, об'ємну та якісну [6, с. 127].

2) принцип дотримання та захисту прав споживачів у сфері надання житлово-комунальних послуг. Відзначимо, що державний захист прав на отримання якісних товарів та послуг гарантується громадянам статтею 42 Конституції України [7] та статтею 5 Закону України «Про захист прав споживачів». У рамках дослідження вказаного принципу варто відзначити, що надання житлово-комунальних послуг – це відповідні суспільні відносини, які регулюють на законодавчому та нормативно-правовому рівні, а отже, до них застосовуються як загальне, так і спеціальне законодавство. Відповідно до п.п. 3, 4, 7 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про захист прав споживачів», крім інших випадків порушень прав споживачів, які можуть бути встановлені та доведені з огляду на відповідні положення законодавства у сфері захисту прав споживачів, вважається, що для цілей застосування цього Закону та пов'язаного з ним законодавства про захист прав споживачів права споживача вважаються в будь-якому разі порушеними, якщо виконавець послуги нав'язує такі умови одержання послуги, які ставлять споживача у нерівне становище порівняно з іншими споживачами, порушується принцип рівності сторін договору, ціну продукції визначено неналежним чином [8]. Соціальний захист споживачів житлово-комунальних послуг в Україні здійснюється шляхом надання пільг та житлових субсидій. Житлові субсидії є механізмом адресного соціального захисту малозабезпечених верств населення, що надаються у безготівковій формі для відшкодування витрат, зокрема, на оплату комунальних послуг [9, с. 60–65].

3) принцип рівності в отриманні житлово-комунальних послуг населенням, незалежно від соціального, майнового стану, віку, місця перебування та форми власності юридичних осіб тощо. Не може бути дискримінаційного підходу до отримання житлово-комунальних послуг за умови виконання сторонами всіх зумовлених на законодавчому та нормативно-правовому рівні умов, а також тих умов, які передбачені укладеними між сторонами договорами. Житлово-комунальні послуги мають бути доступними як для міського населення, так і для сільського.

4) принцип забезпечення населення якісними житлово-комунальними послугам. Сьогодні, на жаль, якість надання житлово-комунальних послуг залишається вкрай низькою, а значна кількість споживачів залишаються невдоволеними наданими послугами. Щодо участі органів місцевого самоврядування у реалізації вказаного принципу зазначимо, що останні мають здійснювати контроль за якістю надання житлово-комунальних послуг на території, яка їм підпорядкована. Так, відповідно до підпункту 1 пункту «а» статті 30 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать: управління об'єктами житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, транспорту і зв'язку, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, забезпечення їх належного утримання та ефективної експлуатації, необхідного рівня та якості послуг населенню [4]. Органи місцевого самоврядування мають забезпечити відкритий та прозорий механізм якості надання постачальниками житлово-комунальних послуг відповідно до вимог чинного законодавства та принципів європейського простору.

Наступною групою принципів, які ми пропонуємо виділити, є принципи органів місцевого самоврядування, які визначають засади участі у діяльності та захисті суб'єктів, які надають житлово-комунальні послуги. Ця категорія принципів є досить важливою, оскільки органи місцевого самоврядування мають сприяти розвитку та функціонуванню суб'єктів, які надають житлово-комунальні послуги на відповідній адміністративно-територіальній одиниці, здійснювати всі необхідні дії для забезпечення їх нормального та безперерйного функціонування, сприяти їх подальшому розвитку. До таких принципів ми пропонуємо віднести:

1) принцип створення та підтримання конкурентного середовища під час вироблення та надання житлово-комунальних послуг. Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» на виконання вищевказаного принципу передбачено такі делеговані повноваження органів місцевого самоврядування: здійснення заходів щодо розширення та вдосконалення мережі підприємств житлово-комунального господарства, торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування, розвитку транспорту і зв'язку. Водночас в Україні сьогодні існує природна монополія в окремих сферах ЖКГ. Аналізуючи ринок житлово-комунальних послуг в Україні та розвиток конкуренції у цій сфері, варто погодитися із думкою В.П. Попелюк щодо того, що ЖКГ загалом як галузь не може бути приватизована і передана приватному бізнесу в повному обсязі з огляду на її технологічну та економічну специфіку та соціальну значущість для населення. Наприклад, складно забезпечити конкуренцію в будь-якому багатопверховому будинку, якщо до цього будинку підведена одна тепла магістраль, щоб забезпечити конкуренцію, необхідно підвести, наприклад, декілька труб або зробити генеруючий пристрій безпосередньо в самому будинку. Аналогічна ситуація і в сфері водопостачання, електропостачання тощо [10, с. 137]. Проте варто відзначити, що з огляду на досить слабкий розвиток конкуренції у сфері житлово-комунальних послуг органам місцевого самоврядування варто не тільки здійснювати контроль за організаціями-монополістами та не допускати зловживання ними своїми правами, а й вчиняти відповідні заходи щодо розвитку конкуренції у цій сфері шляхом трансформування національної економічної системи для забезпечення можливості розвитку нових суб'єктів господарювання в сфері житлово-комунальних послуг.

2) із вищевказаним досить тісно пов'язаний і принцип створення рівних умов для всіх суб'єктів господарювання на ринку житла та житлово-комунальних послуг. Це означає, що органи місцевого самоврядування не можуть надавати будь-які привілеї тій чи іншій організації, а зобов'язані створювати однакові та рівні умови щодо їх розвитку та функціонування у сфері надання житлово-комунальних послуг.

3) принцип планування, який полягає у тому, що органи місцевого самоврядування здійснюють дії щодо планування відповідної діяльності на підпорядкованій їм адміністративно-територіальній одиниці, забезпечують виконання як власних планів у сфері житлово-комунальних послуг, так і тих планів, які розробляються на загальнодержавному рівні.

Наступна група принципів - принципи місцевого самоврядування щодо формування тарифів на житлово-комунальні послуги, до яких пропонуємо віднести такі:

1) принцип встановлення економічно обґрунтованих цін і тарифів за користування житлом та комунальними послугами. Величина тарифів на житлово-комунальні послуги має досягатися за взаємодії місцевих органів влади, бізнесу, залучення до управління інфраструктурою підприємства ЖКГ і населення. Досягнення компромісу можливо за умови розробки узгоджених критеріїв доступності житлово-комунальних послуг та розрахунку допустимо дозволеного рівня витрат на послуги житлово-комунального комплексу з огляду на реальні потреби населе-

них пунктів у пільгах та субсидію під час оплати таких послуг [11, с. 205]. Органи місцевого самоврядування мають не допустити необґрунтованого підвищення цін або обмеження обсягу продукції з боку підприємств – надавачів житлових послуг на підпорядкованій їм адміністративно-територіальній одиниці.

2) принцип дотримання встановлених стандартів, нормативів, норм, порядків і правил щодо кількості та якості житлово-комунальних послуг. Вказаний принцип загалом досить тісно переплітається із іншим важливим принципом, про який ми говорили вище – принцип якості наданих послуг населенню. До повноважень органів місцевого самоврядування належить встановлення нормативів (норм) споживання комунальних послуг у порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України. На орган місцевого самоврядування покладено й повноваження щодо визначення та встановлення одиниці виміру обсягу наданих послуг з поведження з побутовими відходами. Не менш важливим є забезпечення реалізації органами місцевого самоврядування вказаного принципу – визначення механізму реалізації контролю та нагляду за дотриманням стандартів, нормативів, норм, порядків і правил щодо кількості та якості житлово-комунальних послуг у межах окремої адміністративно-територіальної одиниці. На органи місцевого самоврядування покладено й управління об'єктами житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, транспорту і зв'язку, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, забезпечення їх належного утримання та ефективної експлуатації, необхідного рівня та якості послуг населенню.

3) принцип забезпечення раціонального використання наявних ресурсів та сталого розвитку населених пунктів. Цей принцип означає, що, по-перше, органи місцевого самоврядування мають здійснювати контроль за раціональним використанням тих ресурсів, які перебувають на їх адміністративно-територіальній одиниці, з тим, щоб вказані ресурси використовувалися у встановлених нормах і відповідно до норм чинного законодавства та на тих договірних засадах, які узгоджені у відповідних угодах із органами місцевого самоврядування. По-друге, сутність цього принципу ми можемо охарактеризувати як визначення основ діяльності органів місцевого самоврядування щодо забезпечення технічних умов ефективного використання житлової інфраструктури, вчинення активних дій, спрямованих на зменшення питомої ваги використання ресурсів (палива, електроенергії, води тощо), шляхом спонукання до використання альтернативних видів палива, використання сонячних батарей тощо.

Важливою групою принципів є принципи, які визначають аспекти відповідальності органів місцевого самоврядування у сфері житлово-комунальних послуг як перед споживачами, так і перед постачальниками послуг. До таких принципів ми пропонуємо віднести принцип юридичної відповідальності органів місцевого самоврядування за якісне надання населенню житлово-комунальних послуг на відповідній адміністративно-територіальній одиниці та принцип співпраці та співвідповідальності учасників відносин житлової сфери щодо реалізації політики у сфері житлово-комунальних послуг.

Висновки. Як висновок зазначимо, що принципи діяльності органів місцевого самоврядування щодо реалізації державної політики у сфері житлово-комунальних послуг є досить різноманітними та стосуються основ здійснення державної політики у вказаній сфері, захисту прав та законних інтересів споживачів житлово-комунальних послуг, участі органів місцевого самоврядування у діяльності та захисті суб'єктів, які надають житлово-комунальні послуги, закріплюють основи відповідальності органів місцевого самоврядування у вказаній сфері тощо. Реальне дотримання досліджених принципів є необхідним для забезпечення нормальної та ефективної взаємодії органів місцевого самоврядування із постачальниками та споживачами комунальних послуг, досягнення балансу у їх взаємовідносинах та як наслідок нормального функціонування сфери житлово-комунальних послуг на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Список використаних джерел:

1. Кириленко О.П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика). Київ : НІОС, 2000. 384 с.
2. Ігнатенко О.П. Управління процесами диверсифікації на сільськогосподарських підприємства. URL: file:///C:/Users/B%2050-30/Downloads/Vzhnau_2012_2(2)_18.pdf.
3. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 09.11.2017 № 2189-VIII. *Офіційний вісник України*. 2017 р., № 99, стор. 7, стаття 3030
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997. *Офіційний вісник України*. 1997. № 25. Стор. 20.

5. Момот Т.В., Чудопал А.І. Стейкхолдеро-орієнтований підхід до забезпечення економічної безпеки в сфері житлово-комунального господарства. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 1. С. 90–104.

6. Корчміт О.Ю. Доступність комунальних послуг для населення: соціально-економічні аспекти. *Державне управління «Економіка і держава»*. 2012. № 11. С. 126–131.

7. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1 Спеціальний випуск. Стор. 15. Стаття 2598.

8. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 30. Стаття 379.

9. Розроблення плану поступового переходу до соціально прийнятних економічно-обґрунтованих тарифів на теплову енергію (послуги централізованого опалення) та послуги централізованого постачання гарячої води та необхідного переліку заходів соціального захисту малозабезпечених громадян : звіт за проектом USAID «Реформа міського теплозабезпечення в Україні». Київ : Інститут місцевого розвитку, 2012. 123 с.

10. Попелюк В.П. До питання функціонування ринку житлово-комунальних послуг в Україні. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2015. № 5. С. 133–138.

11. Панасенко И.В. Оценка доступности жилищно-коммунальных услуг. *Економіка і організація управління*. 2014. № 1 (17). № 2 (18). С. 202–208.